

ANLATIM BOZUKLUKLARI

Doğru Anlatımın Önemi

Anlatımın yazılı ve sözlü olmak üzere iki temel yolu vardır. İki anlatım yolu arasında kullanılan dil açısından farklılıklar olması doğaldır. Anlatımın işlek, açık ve etkili olması için kişinin anadilini iyi bilmesi ve doğru kullanması gereklidir. İşlek, açık ve doğru anlatım eğitim yaşamının her döneminde önemlidir. Anlatım kişinin seviyesini belirler. Yazılı ve sözlü anlatımda başarı, istediklerimizi derli toplu ve düzenli anlatmaya bağlıdır.

ANADİLİ

Prof. Dr. Doğan Aksan anadilini şöyle tanımlıyor: "Anadili başlangıçta aileden ve yakın çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir" (Aksan, 1990). Başka uluslar da kendi dillerini ifade etmek için "ana" sözcüğü ile oluşturulmuş kavramlar kullanmaktadır. Aynı anadili içinde, özellikle konuşma dilinde yörelere özgü kimi farklılıklar olduğunu görebiliriz. Bu tür söyleyiş farklılıkları yalnızca kullanıldıkları ağız içinde geçerlidir. Ortak dilin özellikleri olarak kabul edilemez.

ORTAK DİL

Bütün ülkelerde değişik ağız yapıları vardır. Her ülke bunlardan birini bilim ve kültür dili olarak seçer. Seçilen bu ağıza ortak dil ya da standart dil adı verilir. Türkiye Türkçesi için kabul edilen ortak dil İstanbul ağızıdır. Ortak dil aynı ülkede yaşayan, aynı dili konuşan insanların hepsinin ortaklaşa kullanabilecekleri bir dil gereksiniminden doğar. Bir toplumda bireysel, kültürel, bilimsel ve ekonomik gelişmeler, o toplumu oluşturan bireylerin ortak bir dili doğru kullanabilmeleriyle gerçekleşir.

ANLATIM BOZUKLUKLARININ NEDENLERİ

Kişi amacını söz veya yazıyla anlatmak için önce düşüncelerini belirler, düzenler; sözcükleri seçer, sıraya koyar; cümleler kurar. Bu düzen konuşurken çoğu kez kendiliğinden işler. Yazarken uzun uzun düşünme, uygun sözü ve biçimi bulma, araştırma olanağı vardır. Yine de çoğu kez duyguları, düşünceleri daha etkili anlatabilmek için gereksiz tekrarlar, yersiz sözcükler, bozuk cümleler anlatımı doldurur. Kuşkusuz, anadilini iyi öğrenememek, anadili bilincini kazanamamış olmak anlatım bozukluklarının en önemli nedenidir. Özellikle gençlerin dilinde, şoke olmak, gülmek, yolunu bulmak, araklamak, kazıklamak, ineklemek... gibi argo sözcükler gereğinden fazla kullanılmakta ve gittikçe çeşitlenerek artmaktadır. Daha çok konuşmada görülen bölge ağızlarına ait özelliklerin birçok öğrencide yazıda da görüldüğü dikkat çekmektedir: mahsustan, savul (sağol), levha (levha), bastırma(pastırma), moderin, heşte üzülmen, arabaynan, bunnardan, dinnendim, boşanan kadroya, diyerekten, bitaki, bissürü... gibi. Yani, şey, yahu, tabii, durum, olay, vaziyet, fayda ve yarar, çağdaş uygarlık ve medeniyet, çocukların terbiye ve eğitimi, açık ve net gibi sık sık kullanılan ve anlatımı bozan sözler, Türkçenin çok zengin olan söz dağarcığının, iyi kullanılmadığını göstermektedir.

SÖZCÜKLERLE İLGİLİ ANLATIM BOZUKLUKLARI

Anlatım bozukluklarının önemli bir bölümü sözcük düzeyindedir. Anlatımda, varlıkların niteliklerini ve eylemlerini, durumları ve duyguları iyi anlatabilmek için bunların dildeki karşılıkları olan sözcüklerin dikkatli seçilmesi gerekir. İyi seçilememiş bir sözcük cümlenin anlamını bozar. Sözcük düzeyinde yapılan yanlışları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

YAPILARI YANLIŞ OLAN SÖZCÜKLER

Sözcüklere yanlış ekler ya da sözcükler eklenerek bu tür yanlışlar yapılır. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

- Yemek yiyilip, kahveler içildikten sonra konuya geçildi.=yenilip ("yemek" eyleminin edilgeni yenilmek"tir)
- Toplantıda Doğu'daki bazı bölgevi meseleler ele alındı.="bölgesel" sözcüğü kullanılmalıdır.
- "Eva Peron" belgeselinde halkın tezahüratları abartılıydı.=gösterileri ("tezahürat" zaten çoğuldur)

- Her yaz Boğaz'da bir sayfiyelik ev kiralarız.=yazlık ("sayfiye" yazlık anlamındadır. Üzerine bir de Türkçe +lık eki getirilmektedir.)
- Yeşil beldemizi güzellelim.="güzelleştirelim" sözcüğü kullanılmalıdır.
- Bu yöntem bana gayripratik göründü.=kolay görünmedi ("gayri" Arapça, "pratik" Fransızcadır.)
- İki ülke arasındaki kardeşane ilişkiler geliştirilmelidir.=kardeşçe ("kardeş" Türkçe, "ane" eki Farsçadır.)
- Hafta içi taşıt araçları cadde üzerinde on dakikadan fazla kalamazlar.=taşıtlar, araçlar, taşıma araçları
- Kendisini yakinen tanırım.=yakından ("yakın" Türkçe, "en" eki Arapçadır.)
- Bayramınızı kutlular, ellerinizden öperim.="kutlar" sözcüğü kullanılmalıdır.
- Rahmetlik amcam bu günleri göremedi.="rahmetli" sözcüğü kullanılmalıdır.

BİRBİRİYLE KARIŞTIRILAN SÖZCÜKLER

Bu tür yanlışlar sesçe birbirine yakın sözcüklerin karıştırılmasından doğmaktadır. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

- Bu iki sözcüğü birbirine karıştırıyoruz. Oysa aralarında küçük de olsa bir ayrıntı vardır. Ayrıntı (=teferruat, detay). Bu cümlede ayırım (=fark) sözcüğü kullanılmalıdır.
- Mahalleler birbirine yaklaşık olarak kurulmuştu.="yakın" sözcüğü kullanılmalıdır.
- Almanya'dan öğretim durumumu gösteren bir belge istiyorlar. Öğretim (=öğretme) eylemdir. Bu cümlede öğrenim (=öğrenme) eylemi olmalıdır.
- Onların azımsadığı genç edebiyatçılar çok başarılı oldu.="küçümsediği" sözcüğü kullanılmalıdır.
- Başkanın konuşması bütün ülkede olumlu tepkiler yarattı. Tepki (=bir olaya, bir güce karşı geri tepme). Bu cümlede "etki" sözcüğü kullanılmalıdır.
- Çekimsizliği yüzünden hiç hakkını arayamaz.="çekingenliği" sözcüğü kullanılmalıdır.
- Çocuğun bütün vücudunu büyük büyük yaralar kapsamıştı. Kapsamak (=içine almak). Bu cümlede "kaplamıştı" sözcüğü kullanılmalıdır.

Birbiriyle karıştırılan sözcüklerin bazıları da şunlardır:

- Mahsur: kuşatılmış mahzur: engel
- Mütehassis: uzman mütehassis: duygulu
- Mütevazı: paralel mütevazı: alçak gönüllü
- Portre: insan resmi porte: bir işin genişlik ve önem derecesi
- Rekabet: binme rekabet: rakiplik
- Yönetmenlik: "yönetmen"lik mesleği yönetmelik: tüzük
- Vâris: mirasçı varis: toplardamar genişlemesi

GEREKSİZ KULLANILAN SÖZCÜKLER

Eşanamlı sözcüklerin aynı cümle içinde bir arada kullanılması ya da gereksiz bir sözcüğe cümlede yer verilmesi anlatımın gücünü azaltır. Söylenilenin kolaylıkla anlaşılmasına engel olur. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

- Yer yer iki metreyi bulan kar yağışına rağmen ilçeye ulaşılmaya çalışılıyor. Ölçülebilen yağış değil kardır. Yer yer iki metreyi bulan kara rağmen...
- Zamanlama çok yanlış bir vakte denk geldi."Zamanlama yanlış oldu" şeklinde cümle gereksiz sözcüklerden kurtarılabilir.
- Duvarlara kalemle yazı yazmayınız."kalemle" sözcüğü gereksizdir.
- İki lider, beş saat süreyle görüştüler."süreyle" sözü gereksizdir.
- Seçimlerin tarihi yaklaştıkça partilerin faaliyeti gittikçe artıyor."gittikçe" sözcüğü gereksizdir.
- Bu görüş ayrılığının sebebi neden kaynaklanıyor?"Bu görüş ayrılığının sebebi nedir?"
- İlk yüzmeye başladığım zaman sudan korkardım."İlk" sözcüğü gereksizdir.

GEREKSİZ YİNELENEN SÖZCÜKLER

Bu tür yanlışlar genellikle, aynı sözcüğün Türkçesiyle, yabancı dillerden gelen şeklinin aynı cümle içinde kullanılmasıyla olur. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

- Çocuk kitapları çocuklara, merhameti ve acımayı da öğretmelidir.
- Her dersin kendine özgü ilke ve prensipleri vardır.

- Burada bana yeni olanaklar sağlayacak imkanlar bulamadım.
- Kendini düşünen, egoist insanlardan korkarım.
- İlgi ve alakanızı esirgemeyeceğinizi biliyorum.
- Hepinize sonsuz teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunuyorum.
- Yarışma birazdan başlamak üzere.
- Eski geçmiş günleri hatırladım birden.

GEREKSİZ KULLANILAN YARDIMCI EYLEMLER

Türkçede kimi ad soylu sözcükler etmek olmak yardımcı eylemleriyle birlikte kullanılmaktadır. Günümüzde bu eylemlere yapmak, bulmak, eylemleri dek atılmıştır. Oysa yardımcı eylemlerle cümleyi doldurmak yerine sözcüklerin eylem olanını kullanma yoluna giderek, Türkçenin zenginliğinden ve gücünden yararlanarak, daha duru bir anlatıma sahip olabiliriz. Umut ediyorum yerine umarım, dilerim kuşku etmek yerine kuşkulanmak başvuruda bulunmak, başvuru yapmak yerine, başvurmak duyuru yapmak yerine duyurmak etki etmek yerine etkilemek Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

Son günlerin en çok istek alan parçası yine bir numarada="istenen veya beğenilen" olmalıdır.

Burada bekleme yapılmaz.="beklenmez veya durulmaz" olmalıdır.

Stüdyomuza gelme isteğinde bulunanlar.="gelmek isteyenler" olmalıdır.

Yavrulama yapan kediler kobay olarak kullanıldı.="yavrulayan" olmalıdır.

ÇELİŞEN SÖZCÜKLER

Bir yazı ya da konuşmada, birbirini tutmayan, çelişen sözler kullanılması okuyanı, dinleyeni şaşırtır. Anlatım inandırıcılığını yitirir, karışıklığa yol açar. Türkçede karışıklığa yol açan sözlerden bazılarını cümleler üzerinde inceleyelim.

- Belki bugün çarşıya çıkacağız tabii belki - tabii
- Kuşkusuz duyduğum onun sesi olmalı. Kuşkusuz - olmalı
- Eminizki iradeli bir insan olan öğretmenimiz bu sorununu da herhalde çözmüştür. eminizki - herhalde
- Üç ayrı yerde başlayan yangında mutlaka kasıt ihtimali var diyorlar. Mutlaka - ihtimali
- Aşağı yukarı tam beş yıldır görüşemiyoruz. Aşağı yukarı - tam
- Kısmen de olsa kendimi ona karşı tamamen sorumlu hissediyorum. Kısmen – tamamen

YANLIŞ OKUNAN, YAZILAN VE SÖYLENEN SÖZCÜKLER

Bu yanlışlar genellikle başka dillerden Türkçeye girmiş sözcüklerin okunmasında, yazılmasında ve söylenmesinde görülür. Çoğunlukla yabancı sözcüklerin anlamının tam ve doğru olarak bilinmemesinden ileri gelir. Anlamı tam ve doğru olarak bilinmeyen yabancı sözcüklerin yerine Türkçelerinin seçilmesi anlatımın doğru ve açık olmasını sağlar. Aşağıda bu tür sözcüklerin bir kısmının yanlış ve doğru şekilleri liste halinde verilmiştir. Yanlış Doğru adele adale afaroz aforoz arazöz arozöz asvalt asfaltâyar ayareyitim eğitimhâtirâ hâtiraherkez herkeshîbe hibeihtibaren itibarenkavonoz kavanozklavuz kılavuzlağzım lazımmefta mevtamahfetmek mahvetmekmeşgâle meşgalemuaffak muvaffakörneyin örneğınrâkip rakipsezeryan sezaryensilüet siluetşevkat şefkattarikatler tarikatler tafsiye tasfiyeteşfik teşvikTürkiye Türkiye vâhim vahımyalıñ yanlışyanlız yalnız

CÜMLE KURULUŞU İLE İLGİLİ ANLATIM BOZUKLUKLARI

Dilde sesler bir araya gelerek sözcükleri, sözcükler bir araya gelerek cümleleri oluşturur. Sözcükleri doğru seçmek kadar, onları cümlede yerli yerinde kullanmamak da anlatımı etkiler.

CÜMLENİN ÖGELERİYLE İLGİLİ ANLATIM BOZUKLUKLARI

Cümleler duygu, düşünce ve isteklerimizi en kolay ve en kısa anlatma araçlarıdır. Kurduğumuz cümleler her zaman açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümleyi oluşturan öğeler anlatılmak istenen amaca göre belirli bir düzen içinde sıralanır. Öğelerin dizilişi amaca uygun olmazsa ya da cümle içinde bir sözcük eksik olursa cümle istediğini anlatamaz. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

- Burası bu tartışmanın ne yeri ne de zamanı."Burası bu tartışmanın yeri" olmayabilir ama "burası bu tartışmanın zamanı..." biçiminde bir anlatım doğru değildir.

• Okulun onarımı üç ay içinde bitecek ve eğitime başlayacaktır. Bitecek olan "okulun onarımı"dır. Eğitime başlayacak olan ise "okul"dur. İkinci cümlelerin öznesi olan "okul" sözcüğü kullanılmadığı için cümlede anlatım bozukluğu vardır.

• O seni inandırmak için yalvarıyor, biz de sizi kuşkuyla izliyorduk. İnandırmaya çalışan "o"dur. İzleyen ise "biz". İki ayrı yargı, iki ayrı özne vardır. Birinci cümlelerin yüklemi yalvarıyordu" olmalıydı.

• Senin bu işi yapacağına inanıyor ve bekliyorum."bekliyorum" yüklemi geçişli bir eylem olduğundan bir nesne ile kullanılması gerekirdi. Bu cümlede bekliyorum yükleminden önce "bunu" sözcüğünün de bulunması gerekirdi.

• Gençlerimizi sevmeliyiz, güvenmeliyiz."gençlerimizi" sözcüğü, "sevmeliyiz" yüklemine nesnedir. Ancak "gençlerimiz" sözcüğü "güvenmeliyiz" sözcüğüne nesne olamaz. Çünkü "güvenmeliyiz" yüklemi bir dolaylı tümleçle birlikte kullanılmalıdır. Bu cümlede "güvenmeliyiz" yükleminden önce "onlara" tümlecinin de bulunması gerekirdi.

• Dişçi çocuğun dişini çekip eve gönderdi."Dişçi çocuğun dişini çektikten sonra onu evine gönderdi" olmalıydı.

• Evin eşyaları boşaltıldı ve yakıldı. Bu cümlede yakılan nedir? Ev mi yoksa eşyalar mı?

Aşağıdaki cümlelerdeki anlatım bozukluklarını gidermeye çalışın.

- Buna ancak okullar karar verir, uygular.
- Ayşe'yi çok sever, daima güvenirim.
- Bütün kitapların adı listeye yazıldı ve kütüphanedeki raflara yerleştirildi.
- Öğretmen sayısı çok olan bölgelerden alıp az olan bölgelere vereceğiz.

OLUMLU VE OLUMSUZ YARGILARIN BİRLİKTE KULLANIMINDAN DOĞAN ANLATIM BOZUKLUKLARI

Olumlu ve olumsuz yargıların birlikte kullanıldığı cümlelerde yargıların birbirine karışmamasına dikkat etmek gerekir. Genellikle virgülle, noktalı virgülle (ve ama fakat ancak gibi) bağlaçlarla birbirine bağlanan, düşüncelerin art arda sıralandığı sıralı cümlelerde olumlu ve olumsuz yargıların birbirine karıştırıldığı olur. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

• Düşüncelerinde ısrarlı ama inatçı değildi."değildi" yüklemi "inatçı" sözüyle birlikte, "ısrarlı" sözcüğünün de yüklemi durumunda. Düşüncelerinde ısrarlıydı ama inatçı değildi, olmalıdır.

• Tereyağı tam sağlıklı ve yaşlı olmayan kimselerce yenmelidir."tam sağlıklı" ve "yaşlı olmayan" sözlerinden "sağlıksız" ve "genç" anlamları çıkıyor. Tereyağı tam sağlıklı ve genç kimselerce yenmelidir, olmalıdır.

• Herkesin temiz olmasını ve yere hiçbir şey atılmasını istemiyorum. Herkesin temiz olmasını istiyorum ve yere hiçbir şey atılmasını istemiyorum, olmalıdır.

Aşağıdaki cümlelerdeki anlatım bozukluklarını gidermeye çalışın.

- Çalışkan ama girişken bir öğrenci değildi.
- Peyniri az zeytini hiç yemem.

YARDIMCI EYLEM EKSİKLİĞİNDEN DOĞAN ANLATIM BOZUKLUKLARI

Türkçede sık karşılaşılan anlatım bozukluklarından biri de yardımcı eylem eksikliğinden doğan anlatım yanlışlarıdır. Özellikle sıralı ve bağlı cümlelerde yardımcı eylemlerin unutulması cümlede anlatım bozukluğuna yol açmaktadır. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

• Öğretmenlerin içinde bulunduğu koşullar tesbit ve bu koşullar eğitimi olumlu yönde geliştirecek biçimde düzeltilmelidir."tesbit" sözcüğünden sonra "etmek" yardımcı eyleminin "edilmeli" biçimi getirilmelidir.

• Öğrencilerimizi tebrik ve hepinizin adına teşekkür ederim."tebrik" sözcüğünden sonra "etmek" yardımcı eyleminin "eder" şekli getirilmeli. Ayrıca "adına" sözcüğünden sonra "kendilerine" sözcüğü getirilerek cümledeki dolaylı tümleç eksikliği de giderilmelidir.

• Okullardaki eşyayı tahrip ve onlara zarar verenler disiplin kuruluna verilir."tahrip" sözcüğünden sonra "etmek" yardımcı eyleminin "eden" biçimi getirilmelidir.

SÖZCÜK VE SÖZCÜK ÖBEKLERİNİN YERİNDE KULLANILMAMASINDAN DOĞAN

Anlatım Bozuklukları

Bir cümle içinde sözcükler, bulunması gereken yerde bulunmazsa anlam karışıklığı, anlatım bozukluğu ortaya çıkar. Cümlelerin anlamında belirsizlik olur. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

• Ali'nin sınıf başkanlığı otuz karşı, on iki oyla reddedildi. Bu cümleye göre Ali'nin başkanlığı on iki oyla reddedilmiş oluyor. Oysa anlatılmak istenen otuz oyla reddedildiğidir.

• Çırlıçıplak gazetecilere yakalanan sanatçı ateş püskürdü."Çırlıçıplak" olan "gazeteciler" mi yoksa "sanatçı" mı? Aşağıdaki cümlelerdeki anlatım bozukluklarını gidermeye çalışın.

- Haberlerde tekrar tekrar yıkılan köprüleri izledim.
- Bütün gün bomboş evde oturdum.
- Su gibi içkiler içiliyor, çalgınca eğleniyordu.
- Dersanesi öğrencileri ücretsiz üniversite sınavına hazırlıyor.
- Henüz bu dersin sağladığı yararlar öğrencilerimize tam olarak yansımış değil.
- İzinsiz inşaata girilmez.

ÖZNE-YÜKLEM UYUMSUZLUĞUNDAN DOĞAN ANLATIM BOZUKLUKLARI

Özne ile yüklem uyumsuzluğu cümlelerin anlatımını bozar. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

• Ayla ile Serap'ın anlatımında hem yanlışlar var hem de kitap diline hiç uygun değil."hiç uygun değil" yüklemine öznesi "Ayla ile Serap'ın anlatımı" olmalıdır.

• Meteor yağmurları her yıl düzenli olarak tekrarlar."bir şey" tekrarlamaz, tekrar etmez fakat tekrarlanır, tekrar edilir.

• Bu gibi olayları saymakla bitmez."bitmez" eyleminin öznesi "bu gibi olaylar" olmalıdır.

• O yıl eğlenceyi seven ne kadar öğrenciler varsa bu derslere ilgi gösterdi."öğrenci" sözcüğü tekil kullanılmalıdır.

• Ellerime uğur böcekleri konuyorlar. Cümledeki özne çoğul hayvan adı veya çoğul bitki adı olursa, cümlelerin yüklemi tekil olur. "konuyor" sözcüğü kullanılmalıdır.

• Bacakları tutmuyor, gözleri artık görmüyorlardı. Cümledeki özne organ adlarından birini gösteren çoğul bir sözcükse yüklem tekil olur. "görmüyordu" sözcüğü kullanılmalıdır.

• İşlerimiz artık çoğaldılar. Cümledeki özne eylem bildiren çoğul bir özneyse yüklem tekil olur. "çoğaldı" sözcüğü kullanılmalıdır.

• Kamyonların gürültüleri bütün sokağı kaplıyorlardı. Özneleri çoğul cansız varlık olan cümlelerin yüklemi tekil olur. "kaplıyordu" sözcüğü kullanılmalıdır.

• Saniyeler geçmek bilmiyorlardı. Saat, dakika, saniye, ay, yıl gibi zaman adlarından birini gösteren çoğul öznelerin yüklemi tekil olur. "bilmiyordu" sözcüğü kullanılmalıdır.

Aşağıdaki cümleyi inceleyin, anlatım bozukluğunun nedenini bulmaya çalışın.

Haftanın en güzel günlerinden biridir cumartesi, pazar.

DÜŞÜNME HATALARINDAN DOĞAN ANLATIM BOZUKLUKLARI

Türkçenin özellikle sözlü anlatımında düşünme hatalarından doğan anlatım bozuklukları da görülmektedir. Aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

• Otomobilin bagajından bir kamyon dolusu silah çıktı.(Otomobilin bagajına bir kamyon dolusu silah sığmaz.)

• Aşağıya indiğimizde arabamızı çalınmış olarak bulduk.(Araba ya vardır ya da yoktur. Çalınmış olarak bulunamaz.)

• Bir koltukta ölü olarak uyanmak istemiyorum.(Öldükten sonra uyanmak mümkün değildir.)

• Bu yılki salgın hastalıkta hayvan ölümü sayısı 275 olarak gerçekleşti.(275 sayısı, hayvan ölümü sayısı değil, ölen hayvan sayısıdır.)

• Bütün bildiklerimi ve bilmediklerimi oğluma öğretmek istiyorum.(Bildiklerimizi öğretebiliriz ama bilmediklerimizi öğretemeyiz.)

• Bugün yapılan antrenmanda iki futbolcu arasında sözlü bir tartışma geçti.(Antrenman sırasında, futbolcular arasında elbette sözlü tartışma yapılacaktır. O anda yazılı bir tartışma olamaz.)

• İlk kez gerçekleşen gösteriye katılım rekor düzeydeydi.(İlk kez yapılan bir gösteriye gelen izleyici sayısının, rekor düzeyde olup olmadığı bilinemez.)

• Yangında ihmal var.(İhmal, yangında değildir. Ancak yangının çıkmasına neden olan kişilerin ihmali söz konusu olabilir.)